

"Et problem i systemet". Ældre billeder i mediernes repræsentationer af den aldrende befolkning

Ældrebefolkningen omtales ofte i medierne med brug af metaforer. Hvad dækker disse metaforer over, og hvad gør de med opfattelsen af "Den aldrende befolkning"?

Mediernes repræsentationer af forskellige grupper har betydning for, hvordan disse kategorier af mennesker bliver betragtet, og hvordan de ser på sig selv (Lin et al 2004). Internationalt er medierepræsentationer af befolkningers aldring blevet beskrevet som apokalyptiske og med fokus på økonomiske omkostninger og krisetækning (Vincent 1996; Gee 2002). I denne artikel undersøger jeg, om dette også gælder for den svenske presse. Med søgeord som "åldra* befolkn*" og "åldra* samh*" er ca 600 artikler blevet analyseret. De udvalgte aviser var Aftonbladet, Dagens Nyheter og Västerbottens-Kuriren.

Metaforer og diskurser

Analysen baserer sig på undersøgelser af, hvordan mening skabes, når ord hægtes sammen på forskellige måder (Howarth 2005). Et centralt begreb er *diskurs* (Laclau & Mouffe, 1985). Begrebet henviser til etablerede måder, hvorpå fænomener beskrives. Udgangspunktet i undersøgelsen er, at der findes en mangfoldighed af forskellige diskurser, som indbyrdes kæmper om at definere, hvad Befolkningens aldring indebærer, fx kan man skelne mellem en medicinsk diskurs, der fokuserer på fysiske effekter af øget levetid og især forbinder Den aldrende befolkning med sygdomme og svækkelse og en økonomisk diskurs, der knytter omkostninger sammen med Den aldrende befolkning. Forskellige diskurser trækker på forskellige typer af metaforer. Med brug af metafor ses det, hvordan fænomenet Den aldrende befolkning beskrives ved at anvende et andet ord, fx "silvertsunami" i stedet for Den aldrende befolkning. Metaforerne tilfører mening fra et domæne til et andet, men denne transformation kan ikke betragtes som en enkel proces, hvor meningen blot kopieres mellem forskellige domæner. Metaforer er udtryk, som *gør* noget, og de må

derfor studeres som performative handlinger (Zinken & Musolf, 2009). Denne artikel har fokus på at beskrive de oftest forekommende metaforer og undersøge, hvad de gør med benævnelsen "Den aldrende befolkning". I teksten gives eksempler på, hvordan der skrives i aviserne om den aldrende befolkning. Når disse konkrete udsagn og sætninger citeres, angives det her med citationstegn.

Der anvendes derimod kursiveret skrift for at angive en syntetiserende fortolkning af disse metaforer.

I det diskursive perspektiv på medierepræsentationer lægges ikke vægt på, hvem der har udtalt sig, eller hvor i avisen det pågældende udsagn står. Materialet fremstår som eksempler på, hvordan emner omtales, og derved hvordan mening skabes. Aviser opfattes af og til som neutrale formidlere af andres mening, men ifølge et diskursperspektiv er en sådan neutralitet ikke mulig. Al repræsentation indebærer, at betydning skabes på ny og forhandles. [note 1]

Den aldrende befolkning

Når den aldrende befolkning behandles som et videnskabeligt fænomen, beskrives det ofte som en øgning af medianalderen. Dette associeres med to forskellige processer: Et fald i antallet af børnefødsler og en øget levetid (Harper & Leeson, 2008). I de undersøgte medier blev den slags neutrale ord sjældent brugt. Ofte bliver fænomenet beskrevet som en udfordring, og dermed som et eventuelt problem, der skal overvindes. Metaforen "udfordring" er ikke udelukkende negativt ladet, men fører også tanken til en *prøvelse* fx som en *chance*.

Der forekommer dog også mere specifikt negative udtryk som "krise" eller "chok". Den aldrende befolkning beskrives med ord som "krisetrussel" (DN 040623), "aldersboom" (DN 070325) og "seniorboom"

(DN 990818). Ind imellem anvendes også de mere drastiske ord "bombe" og "eksplosion". Det er metaforer, der ikke beskriver befolkningens aldring som en proces, men som noget der vil ramme pludseligt, kraftfuldt og med vældige konsekvenser.

I visse tilfælde er skribenterne selv kritiske over for denne metaforbrug. En journalist skriver fx: "Man bliver let døv over for de højlydte dommedagsbasuner, men samtidig er det klart, at spørgsmålene er vigtige at diskutere. Hvor skal pengene komme fra?" (DN 990818) [note 2]. Trods kritikken mod "de højlydte dommedagsbasuner" – i sig selv et interessant billedsprog – er det altså samme bekymrede spørgsmål om økonomi og arbejde, som kommer til at stå i centrum.

Som illustration anvendes ofte grafer og diagrammer. Disse giver associationer til eksakt viden og fakta. Når de sammenkobles med metaforer, skabes ny mening, som når et søjlediagram over befolkningens estimerede alderssammensætning 2025 bringes med overskriften: "Snart sprænger ældrebomben i indlandet". Billedteksten forstærker indtrykket: "Når pyramiden mere og mere ligner en atombombesvamp, bliver byrden for dem, som arbejder, yderst tung at bære". (VK 070704). Her ses tydeligt, hvordan den egentlig neutrale gestaltning af befolkningens alderssammensætning både tildeler legitimitet til artiklen, men også til sammenligningen med en bombe.

Metaforerne for befolkningens aldring fremmaner ofte et scenarie om noget katastrofalt, som vil ske, hvis der ikke handles. Artiklerne synes at skulle gøre læserne opmærksomme og mane til handling. Hvad der skal ske, er tydeligt. Medierne påpeger, hvordan omkostningerne vil øges, når stadigt færre skal forsørge flere ... og når stadigt flere ældre vil få behov for pleje. Pragmatiske råd bliver også givet, som: "...

FOTOGRAF: JOHAN GUNSEUS

skatten må forhøjes ..." eller "... velfærden må sættes i licitation ..." (fx DN 991208). Processen fremstilles sjældent som noget, der overhovedet kan stilles spørgsmål ved. Ved henvisning til forskellige typer af eksperter, økonomer, demografer og politikere betones både seriøsitet, alvor og konsekvens. På et overordnet plan kan man sige, at medierepræsentationerne af den demografiske situation får de problemer, som associeres med denne, til at fremstå som *naturlige* og *nødvendige* – men administrative snarere end politiske.

Metaforerne er også interessante, fordi de så ofte indrammer en alderskategori for at betegne processen: De ældre. Der tales i højere grad om seniorboom og ældre-eksplosion end om ungdomsunderskud. Når problemet med skattegrundlaget diskuteres, nævner man ganske vist den lave andel af erhvervsarbejdende som problematisk, men det er altid i relation til problemet med de mange ældre.

De ældre i den aldrende befolkning

Ser man nærmere på, hvordan netop ældre beskrives, må man konstatere, at der ikke nødvendigvis nævnes nogle alderskategorier. Ofte beskrives befolkningens aldring som en proces, der synes mærkeligt fritstående. Når ældre mennesker nævnes i artiklerne, kan det ske på forskellige måder. Somme tider anvendes relativt neutrale udtryk som "ældre", "pensionister" eller "50+-årige". Andre benævnelser er "vore ældre" eller "vore gamle". Denne måde at anvende possessive pronominer er blevet kritiseret (Rørbye 1998). Udtrykket antyder en adresserende part – ofte synonymt med *samfundet* eller bare et *vi*. Ældre mennesker *tilhører* så at sige i dobbelt forstand; de tilhører i betydningen *som en del af samfundet*, men de *ejes* i den betydning, at nogen andre (samfundet, vi) har ansvaret for dem. *Samfundet* gøres dermed

til den handlende part på en måde, som synes at fratage kategorien muligheden for selv at tale og agere (Nilsson, 2008).

Udtrykket "ældre" byttes ud med forskellige benævnelser for grå hårfarve, fx *de grå* (DN 980712) eller de "sølvhårede" (DN 051111) på måder, som tydeligt gør ældre mennesker til en ens gruppe. Men til forskel fra udtryk som "vore ældre" spilles der her på, hvordan ældres biologiske kroppe adskiller sig fra yngres. Denne henvisning til gråt hår kan også anvendes af ældre selv. "Nu murrer det i gråhårsgelæderne" [note 3], skriver en person, som påberåber sig at tale for "et slæng seniorer", når han beskriver problemer med høje medicinudgifter for ældre (AB 090601).

Det sker også af og til, at endnu mere tydeligt negativt konnoterende ord som "oldinge" [note 4] eller omskrivninger "som slider parkbænk og fodrer duer" dukker op, (031109), men den slags hører til sjældenhederne.

I tilfælde, hvor artikler illustreres med billeder af ældre, fokuseres der på skrøbelighed (ældre mennesker i sygehussenge, med stok eller rollator), eller på dele af ældres kroppe som symbol på kategorien ældre i almenhed. Her dominerer fotografier af ældres hoveder med hvidt hår og nærbilleder af ældre menneskers hænder.

Når den demografiske proces beskrives som en trussel, især mod velfærden, foranlediges skræmmebilledet af forestillinger om øgede sundhedsudgifter. Denne rædsel for fremtidens omkostninger indebærer, at ældre mennesker hovedsageligt beskrives som en økonomisk byrde. De fremstår som dyre, afhængige og passive. Det overrasker måske ikke, at ældre fremstilles på denne måde. Megen forskning har nemlig vist, at nyhedsmedier ofte portrætterer ældre mennesker ved at fremhæve negative fænomener som sygdom og svaghed (se fx Rozanova, 2006;

"Den aldrende befolkning" er et kendt udtryk for et demografisk fænomen. Det er tilsyneladende et neutralt udtryk, som ikke desto mindre kan være kulturelt imprægneret, hvilket vil sige, at det er stærkt relateret til kulturelle forestillinger.

I artiklen diskuteres det, hvordan befolkningens aldring er blevet italesat i de svenske nyhedsmedier i perioden 1988-2009, og der gives eksempler på, hvordan særlige billeder af ældre dermed skabes (se desuden Lundgren & Ljuslinder 2011). I de analyserede medierepræsentationer anvendes ofte metaforer som en måde at skabe mening med fænomenet "Den aldrende befolkning" og de grupper af mennesker, som menes at være specifikt berørt af dette. Denne artikel har fokus på at beskrive de oftest forekommende metaforer og undersøge, hvad de gør med benævnelsen "Den aldrende befolkning".

Anna Sofia Lundgren er docent i etnologi ved Umeå Universitet
annasofia.lundgren@kultmed.umu.se

Ved gennemlæsning af de mange artikler bliver det klart, at når ældre omtales, er det gamle ældre, der refereres til

Elmelund-Præstkær & Wien, 2006). Men der findes også en kategori af ældre, som afviger fra denne form for beskrivelser. Det er, når "fyrtiotalisterne" omtales [note 5]. De bliver fremstillet som en slags *fremtidens ældre*, dem som endnu ikke, *men snart*, vil behøve omsorg og pleje. Mediernes beskrivelser af denne kohorte er stærkt domineret af forestillinger om aktiv, produktiv og fremgangsrig aldring, ligesom markedsøkonomiske metaforer positionerer ældre som konsumenter (Löv-gren, 2009). Fyrtiotalisterne beskrives som friske, selvbevidste og velhavende.

I materialet bruges udtrykket "fyrtiotalisterne" hovedsageligt som en benævnelse for den store kohorte, som nu går på pension. Af og til fremhæves denne kohortes egenskaber stereotyp som krævende, hvilket yderligere sætter de forventede problemer på spidsen.

"Alt tyder på, at de store kuld af fyrtiotalister har helt andre holdninger end de mere nøjsomme generationer tidligere. De ønsker højere standarder og lægger større kraft bag deres ønsker. Det bliver dyrt" (DN 990620).

Fyrtiotalisternes tilstedeværelse i materialet om befolkningens aldring ændrer altså ikke på fremstillingen af de ældre som plejekrævende og som en økonomisk byrde. Det er yderst sjældent, at disse fyrtiotalisters formodede sundhed og aktive livsstil præsenteres som en ressource i et samfund med en aldrende befolkning; Fokus ligger hovedsageligt på udgifter [note 6].

Konstruktionen af befolkningens aldring

Det er hovedsaglige en økonomisk diskurs, som styrer pressens repræsentationer af befolkningens aldring. Der er uafbrudt fokus på omkostninger. De ældre beskrives således som et problem; deres store antal, behov for pleje og ret til pension konstitueres ensidigt som et problem, der må løses, hvilket har den effekt, at ældre opfattes som et "... problem i systemet ..." (DN 920129), som modvirker udvikling og

vækst. Indirekte kobles ældre mennesker sammen med afhængighed, passivitet, sygdom og omkostninger.

Fremstillingerne er dog også konstituerede af det, som kunne kaldes en *risiko-* eller *trusselsdiskurs*. Gestaltninger af truslen i form af en bombemetaforik i såvel billeder som tekst gentages og bidrager til, at fremstillingen af en akut og dramatisk tilstand med associationer til ødelæggelse. Den af og til populistiske skræmmemetaforik forstærkes paradoksalt nok af referencer til ekspertsystemet. Med kommentarer fra eksperter tilføres artiklerne troværdighed på samme måde, som det sker med visualiseringen i form af grafer. Mulige nuancer ender i baggrunden til fordel for mere farvestrålende illustrationer og overskrifter.

Ved gennemlæsning af de mange artikler bliver det klart, at når "ældre" omtales, er det *gamle ældre*, der refereres til. Dette bliver dog sjældent tydeligt, fordi der tales om ældre som en homogen kategori. Denne tendens til at skrive forenkende og homogeniserende, findes også i illustrationer, hvor ældre repræsenteres enten som meget gamle mennesker eller af metonymier, som ligeledes antyder meget høj alder (hvidt hår, rynkede hænder, personer i plejebolig).

Hvis der findes nuanceringer i fremstillinger af ældre, så handler disse om, hvordan ældre før og i fremtiden beskrives som værende forskellige, hvor fremtidens ældre

repræsenteres af fyrtiotalisterne. Men heller ikke med præsentationen af denne formodet anderledes kohorte formår de homogene beskrivelser af befolkningens aldring at ændres. Generelt præsenterer de trusselsbilleder. Det er således muligt, også i det svenske mediemateriale, at se tilstedeværelsen af en apokalyptisk diskurs, som fokuserer på økonomiske omkostninger og krisetænkning, selv om det apokalyptiske element dæmpes noget af en korrekthed, som formidles via ekspertudtalelser. Fremstillingerne formidler ved hjælp af deres økonomi- og krisefokus løsninger, der synes at være nødvendige, og derfor problematiseres de ikke som politiske forslag. Desuden bidrager denne diskurs ensidigt til at forstærke billeder af ældre som et *problem i systemet*: Syge, dyre og passive.

Noter

1. Projektet er udført af Anna Sofia Lundgren sammen med Karin Ljuslinder. (Se Lundgren & Ljuslinder 2011)
2. Tidsangivelsen fx 990818 angiver 18.8.1999.
3. Oversat fra *Nu jäser det i gråhårsleden*
4. Oversat fra svensk: *gamlingar* (Red, ALB)
5. "Fyrtiotalisterne" er det svenske ord for den kohorte, der i Danmark er blevet kaldt efterkrigsgenerationen eller 68'erne. På engelsk (og delvis på dansk)

I tilfælde, hvor artikler illustreres med billeder af ældre, fokuseres der på skrøbelighed (ældre mennesker i sygehussenge, med stok eller rollator), eller på dele af ældres kroppe som symbol på kategorien ældre i almenhed

anvendes også ordet *baby-boomerne*. Den svenske betegnelse må, sammen med *efterkrigsgenerationen* betegnes som den mest neutrale, uden konnotationer til *studenteroprør* eller en bevægelse fremad fra en stor masse (den pågældende generation), som de to sidstnævnte betegnelser konnoterer. Siden 2004 er – i forlængelse af dette – anvendt betegnelsen ”den grå tsunami” på både engelsk og dansk. (Red, ALB).

6. Alene i ét tilfælde beskrives fyrtiltalsternes *friskhed* som et argument for, at befolkningens aldring ikke behøver at blive et problem. Nya Wermlands-Tidningen (090514) skriver fx om, hvordan en värmlandisk kandidat fra Sverigedemokraterna mener, at manglen på arbejdskraft ikke bliver noget problem: ”... 40- og 50-talisterne er så friske, at de kan arbejde til de kryber i kisten.”

*Teksten er oversat af
Anne Leonora Blaakilde*

Referenser

- Elmelund-Præstkær, C & C Wien (2006). Ældrebil-
ledet i medierne: En undersøgelse af dagbladenes
brug af stereotyper om de ældre gennem 50 år.
Nordic Information 1(28), pp. 49-58.
- Gee, E (2002). Misconceptions and misapprehensi-
ons about population ageing. *International Journal of
Epidemiology* 31(4), pp. 750-753.
- Harper, S & G Leeson (2008). Introducing the journal
of population ageing. *Journal of Population Ageing* nr
1, pp. 1-5.
- Howarth, D (2005). Applying discourse theory: The
method of articulation. In D Howarth & J Torfing
(eds) *Discourse Theory in European Politics: Identity,
Policy, and Governance* pp. 316-349. Basingstoke:
Palgrave Macmillan.
- Laclau, E & C Mouffe (1985). *Hegemony and socialist
strategy*. London: Verso.

- Lin, M-C, ML. Hummert, & J Harwood (2004). Re-
presentation of age identities in on-line discourse.
Journal of Aging Studies 18, pp. 261-274.
- Lundgren, AS & K Ljuslinder (2011). ”The baby-
boom is over and the ageing shock awaits”: populist
media imagery in news-press representations of
population ageing. *International Journal of Ageing
and Later Life* 6(2), pp. 39-71.
- Lövgren, K (2009). ”Se lika ung ut som du känner
dig”. *Kulturella föreställningar om ålder och åldrande
i populärpress för kvinnor över 40*. Norrköping:
Linköpings universitet.
- Nilsson, M (2008). *Våra äldre: om konstruktioner av
äldre i offentligheten*. Linköping: Linköping University.
- Rozanova, J (2006). Newspaper portrayals of health
and illness among Canadian seniors. *International
Journal of Aging and Later Life* 1(2), pp. 111-139.
- Rørbye, B (1998). Ældre billeder – mellem men-
nesker og medier. In A. L. Blaakilde & C. E. Swane
(eds) *Aldring og ældre billeder: mennesker i gerontolo-
gien*, pp. 83-128. København: Munksgaard.
- Vincent, J (1996). Who’s afraid of an ageing po-
pulation? Nationalism, the free market, and the
construction of old age as an issue. *Critical Social
Policy*, 16(3), pp. 3-26.
- Zinken, J & A Musolf (2009). A discourse-centred
perspective on metaphorical meaning and under-
standing. In A Musolf & J Zinken (eds) *Metaphor and
discourse*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Avisartikler

- AB 090601. Se upp, snart är det val! *Aftonbladet*
(Ronald Castenfelt).
- DN 920129. De äldre hänger inte med. *Dagens Nyhe-
ter* (Anna Christensen).
- DN 980712. Vart går börsen när de grå säljer? (H.
Bergström).
- DN 990818. Olyckskorpar kraxar om seniorboomen.
Dagens Nyheter (Kari Molin).
- DN 990620. ”Signerat”. *Dagens Nyheter* (Hans
Bergström).
- DN 990818. Olyckskorpar kraxar om seniorboomen
(K. Molin).
- DN 991208. Kommunalråd otidsenlig (A. Björklund).
DN 031109. Rovdriften på svenskarna. *Dagens Nyhe-
ter* (Niklas Ekdal).
- DN 040623. Märklig medietystnad om de äldre (G.
Hjelte, G. Granåsen, G. Spjuth et al).
- DN 051111. Japans gamla tar över (J. Thunqvist).
DN 070325. EU-jubileans åldrande befolkning
kräver en mera framsynt migrationspolitik (K.
Vinterhed).
- DN 090312. Kommunala sparkrav hotar jobben.
Dagens Nyheter (Bosse Andersson).
- NWT 090514. SD-kandidat vill senarelägga pensi-
onsåldern. *Nya Wermlands-Tidningen* (-).
- VK 070704. Snart briserar åldersbomben. *Västerbot-
tens-Kuriren* (Bertholof Brändström).
- brød